

**УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИКИ НА ПЕРШОМУ
МІЖНАРОДНОМУ КОНГРЕСІ З БОЛГАРИСТИКИ**

Активний курс України на євроінтеграцію, входження у Болонський процес підвищує значення міжнародного співробітництва у процесі подальшого розвитку вітчизняної освіти і науки. У зв'язку із цим у вітчизняній історіографії актуальним є вивчення історичного досвіду міжнародних зв'язків українських науковців у минулому.

У травні 2011 р. виповнюється 30 років з моменту проведення Першого міжнародного конгресу з болгаристики, який став важливим етапом у становленні наукової комунікаційної системи болгаристики на світовому рівні. Участь українських істориків на цьому представницькому форумі не була ще предметом окремого дослідження як у вітчизняній, так і у зарубіжній історіографії. Фрагментарна інформація про окремих учених міститься в енциклопедичному довіднику "Іноземна болгаристика ХХ ст.", виданому Болгарською Академією наук у 2008 р. [20].

Метою даної наукової розвідки є визначити рівень репрезентативності української історичної науки на Першому міжнародному конгресі з болгаристики, зокрема ставиться завдання визначити кількість українських істориків – учасників конгресу у порівнянні із колегами з інших радянських республік та іноземних держав, а також проаналізувати проблематику доповідей. Об'єктом дослідження є участь українських істориків на конгресі, а предметом – місце вітчизняної історичної болгаристики на конгресі.

Перший міжнародний конгрес з болгаристики відбувся у столиці Болгарії м. Софії з 23 травня по 3 червня 1981 р., ставши одним із основних знакових заходів, пов'язаних з урочистим святкуванням 1300-літнього ювілею болгарської державності. Цей представницький форум мав, передусім, важливе ідеологічне завдання в руслі внутрішньої та зовнішньої політики Тодора Живкова – піднесення іміджу болгарської держави у світі. Його проведенням особисто опікувалася дочка болгарського генсека Людмила Живкова, яка на той час була на посаді голови Комітету культури у болгарському уряді та очолювала оперативне бюро зі святкування 1300-річчя утворення болгарської держави [6, с.260]. Окрім того, проведення наукового форуму такого масштабу мало важливе науково-організаційне завдання – показати досягнення болгаристики у світі і одночасно стимулювати подальші болгаристичні дослідження як всередині країни, так і (що особливо важливо) за кордоном.

У роботі конгресу брали участь спеціалісти різних наукових областей – історики, філологи, етнологи, фольклористи, філософи, мистецтвознавці, які розробляли відповідні сегменти болгаристики. Вони представляли близько 30 країн світу, зокрема Болгарію, СРСР, Чехословаччину, Німецьку Демократичну Республіку, Федеративну Республіку Німеччини, Західний Берлін, Польщу, Угорщину, Румунію, Нідерланди, Ліван, США, Індію, Великобританію, Австрію, Грецію, Францію, Бельгію, Кіпр, Швейцарію, Туреччину, Канаду, Китай, Монголію, Кубу, Японію, Ізраїль. Радянська делегація була другою за чисельністю після делегації господарів конгресу, причому вона єдина з іноземних делегацій була представлена доповідачами не лише у кожній секції, а й в усіх підсекціях, симпозиумах та круглих столах.

Під час підготовки до конгресу в Болгарії актуалізувався інтерес до болгаристичних досліджень зарубіжних учених. Зокрема, були підготовлені спеціалізовані бібліографічні довідники "Съветски българистични изследвания. История, литературознание, езикознание, фолклор. Литература, издадена в България. 1944–1980" (укладачем розділу з історії була Ц. Рибарова), "Дисертации с българска тематика, защитени от чуждестранни учени. 1878–1978" (укладачі М Лазаров, Й Данчева та М Матакієва), "Руско-турска освободителна война. 1877-1978" (укладачі М Лазаров і М Матакієва) та інші [3, с.138–139].

Програма конгресу мала досить розгалужену структуру. Окрім пленарного засідання, вчені працювали у рамках семи секцій, чотирьох симпозиумів та трьох круглих столів. І секція (історична) під назвою "Болгарська держава на протязі століть" поділялася на чотири підсекції за хронологічним принципом: 1) "Середньовічна болгарська держава"; 2) "Болгарська держава в епоху капіталізму"; 3) "Болгарія у міжнародних відносинах після 1878 р."; 4) "Соціалістична Болгарія". Інша історична секція (IV) була присвячена проблемі "Соціальні та революційні рухи в Болгарії" і поділялася на дві підсекції за тематичним принципом: 1) "Національно-визвольні рухи XV-XX ст." і 2) "Робітничий, комуністичний та селянський рух".

Дві філологічні секції поділили між собою мовознавці та літературознавці. II секція "Історичний розвиток болгарської мови" увібрала у себе п'ять підсекцій: 1) "Історичний розвиток болгарської мови"; 2) "Сучасна болгарська мова"; 3) "Порівняльне мовознавство"; 4) "Діалектологія"; 5) "Переклад"; III секція "Болгарська література та світовий літературний процес" поділялася на три підсекції: 1) "Історія болгарської літератури"; 2) "Сучасна болгарська література"; 3) "Болгарська література у європейському та світовому контексті".

Проблемам розвитку болгарської культури було присвячено роботу V секції "Болгарська культура та її взаємодія зі світовою культурою". На підсекції її поділили за хронологічним принципом, а в окрему підсекцію об'єднали доповіді фольклорно-етнологічної тематики: 1) "Культура середньовічної Болгарії"; 2) "Възрожденска культура" (тобто культура болгарського національного відродження); 3) "Етнографія та фольклор"; 4) "Болгарська культура 1878–1944 рр."; 5) "Сучасна болгарська культура".

Проблеми та перспективи болгаристики як комплексної міждисциплінарної наукової галузі обговорювалися у роботі VI секції "Історія та сучасний стан болгаристики". Останню VII секцію було присвячено проблемі "Розвиток науки та освіти в Болгарії".

Якщо тематика секцій та підсекцій була сформульована широко, то робота симпозіумів та круглих столів зосереджувалася навколо вузьких проблем: симпозіуми "Слов'яни та протоболгари", "Кирило-мефодієвістика та староболгаристика", "Болгарський спів", "Теоретичний внесок БКП до 1944 р. у соціалістичне будівництво" та круглі столи "Богомільство", "Літературна діяльність болгар за межами Болгарії з XIV ст. до сучасності", "Болгарія у XVII ст. та політика європейських держав".

Історики на конгресі отримали досить широке поле діяльності: окрім двох суто історичних секцій (I та IV), вони становили більшість у програмі міждисциплінарної VI секції.

Українська історична болгаристика, на той момент невід'ємна складова частина радянської історичної болгаристики, була достойно представлена на конгресі як кількісно, так і якісно. Це, передусім, свідчить про її досягнення та відповідний авторитет на загальносоюзному і міжнародному рівні.

За кількістю українські історики у складі радянської делегації поступалися лише колегам з РРФСР і переважали колег з інших республік разом узятих. За окремими секціями вимальовується така картина: у I секції з 16 радянських істориків 6 були з УРСР, 7 – з РРФСР та лише 3 – з інших республік [9; 10]. Подібною була картина і у VI секції, де з 11 радянських учасників 3 – з УРСР, 7 – з РРФСР та лише 1 – з інших республік [11; 12]. Лише у IV секції частка українських істориків була меншою: з 18 радянських учених тільки 2 були з УРСР, 12 – з РРФСР та 4 – з інших республік [13; 14]. За кількісним показником українські історики виглядали також досить помітно навіть на фоні таких делегацій, як американська, польська та чеська, які були найчисельнішими після болгарської та радянської.

Тематика доповідей, з якими на конгресі виступили українські історики, у цілому відповідала тематичним пріоритетам історико-болгаристичних досліджень в Україні. Вказані праці були результатом серйозних багаторічних досліджень і переважно стосувалися проблем, за якими доповідачі на той момент захистили чи готували до захисту кандидатські або докторські дисертації.

Одна доповідь була присвячена проблемам міжнародного становища Болгарії після 1878 р. (I секція, 3 підсекція): "Позиція Росії стосовно державного суверенітету Болгарії після Звільнення". Її автор – спеціаліст з історії російсько-болгарських відносин кінця XIX – початку XX ст., професор, д.і.н. Анатолій Костянтинівич Мартиненко, на той момент завідувач кафедри нової та новітньої історії розвинутих капіталістичних країн Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Спираючись на документи Центрального державного історичного архіву СРСР (нині – РДІА) та Архіву зовнішньої політики Росії, автор показав складність російсько-болгарських відносин зазначеного періоду. Він довів, що дипломатична підтримка Росії сприяла утвердженню міжнародного авторитету Болгарії та готувала ґрунт для позитивного сприйняття великими державами проголошення незалежності цієї країни. Автор також показав, що посередництво Росії відіграло важливу роль в урегулюванні дипломатичного конфлікту між Болгарією та Туреччиною, який виник після проголошення незалежності Болгарії [7].

Відразу п'ять доповідей наших співвітчизників було присвячено історії Болгарії періоду соціалізму (I секція, 4 підсекція). Проблеми соціально-економічного розвитку післявоєнної Болгарії порушили А.І. Черній та В.Й. Голуб. Доцент, д.і.н. Альберт Іванович Черній (на той момент

проректор Рівненського державного педагогічного інституту) виступив із темою "Соціалістична індустріалізація Народної Республіки Болгарії (1948–1958 рр.)", яку можна розглядати як розширення його докторської дисертації у хронологічному аспекті. Автор охарактеризував розвиток основних галузей промисловості Болгарії у зазначений період, підкресливши важливу роль радянсько-болгарського співробітництва для становлення індустріального комплексу країни [17]. У доповіді доцента Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, к.і.н. Володимира Йосифовича Голуба "Провідна роль робітничого класу Народної Республіки Болгарії у створенні матеріально-технічної бази соціалізму (60-ті рр.)" було використано неопубліковані документи з болгарських партійних архівів, а також низку опублікованих статистичних джерел [2].

Складних проблем становлення політичної системи післявоєнної Болгарії торкнувся Анатолій Олексійович Копилов (на той момент к.і.н., доцент, ректор Кам'янець-Подільського педагогічного інституту). У доповіді "До питання про функції комітетів Вітчизняного фронту безпосередньо після 9 вересня 1944 р.", спираючись на документи болгарських державних та партійних архівів, показав, що курс на перетворення комітетів Вітчизняного фронту на фактичні (хоча й не юридичні) органи місцевої влади викликав негативну реакцію деяких політичних сил, що входили до цього надпартійного об'єднання [5].

У руслі вивчення історії радянсько-болгарського співробітництва були побудовані доповіді П.С. Соханя та М.І. Туривенка. Професор, д.і.н. Павло Степанович Сохань (на той момент заступник директора Інституту історії АН УРСР) у доповіді "Творчий внесок БКП у теорію та практику співробітництва країн соціалізму" зробив акцент на проблемі економічної інтеграції НРБ із СРСР та іншими соціалістичними країнами [15]. Тему радянсько-болгарського співробітництва продовжив Микола Іванович Туривенко (на той момент доцент, к.і.н., проректор Донецького державного університету) у доповіді "Діяльність громадських організацій у СРСР і Болгарії та їхня роль у розвитку радянсько-болгарського співробітництва (1944–1948 рр.)" [16].

Доповіді одеських істориків А.Д. Бачинського та М.Д. Дихана були присвячені історії болгарського населення в Україні крізь призму його участі у революційному, робітничому, селянському русі та "соціалістичному будівництві" (IV секція, 2 підсекція). Доцент Одеського державного університету, д.і.н. Анатолій Діюмидович Бачинський розкрив тему "Участь болгарських трудящих українських придунайських земель у боротьбі народів СРСР проти фашистських загарбників у період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр." [1]. Професор Одеського інституту народного господарства, д.і.н. Михайло Дмитрович Дихан у доповіді "Участь болгарських політемігрантів у соціалістичному будівництві в Україні у 1924–1929 р.", розкриваючи тему історії політемігрантів, торкнувся низки питань, пов'язаних із політичним, адміністративним, соціально-економічним та культурним становищем болгарських національних районів в Україні [4].

У доповідях Г.Й. Чернявського, В.П. Чорнія, Г.М. Попова (VI секція) висвітлювалися проблеми розвитку болгаристики в СРСР, зокрема, в Україні. Професор Харківського державного інституту культури, д.і.н. Георгій Йосифович Чернявський присвятив свою доповідь темі "Становлення болгаристики в СРСР (1917–1945 рр.)". Трактуючи болгаристику як "комплекс наукових дисциплін, що охоплюють знання про мову, літературу, фольклор, історію, матеріальну та духовну культуру, господарське та політичне життя, міжнародні зв'язки болгарського народу" [18, с.193], автор показав, що радянськими науковцями у цей період "найбільш значні успіхи були досягнуті в галузі вивчення болгарської історії нового та новітнього часу, болгаро-російських зв'язків, деяких проблем економіки та культури" [18, с.306].

Доцент Львівського державного університету, к.і.н. Володимир Павлович Чорній зупинився на проблемі "Розвиток історичної болгаристики в Українській РСР" [19]. Серед основних центрів досліджень з історії Болгарії в УРСР автор назвав Київ, Харків, Львів, Одесу та Донецьк. Він також відзначив, що на той момент в Україні працювали близько третини усіх істориків-болгаристів СРСР. Цю проблему у регіональному розрізі продовжив професор Харківського державного університету, д.і.н. Георгій Миколайович Попов, запропонувавши доповідь "Болгаристика у Харківському університеті (1805–1981)" [8]. Автор пов'язав становлення наукової болгаристики у Харкові з іменами І. Срезневського та М. Дринова. Він навів факти, які засвідчують, що Харківський університет є потужним центром болгаристичних досліджень з багатими традиціями, вагомими досягненнями та серйозними перспективами.

Таким чином, українські історики відрізнялися своєю кількістю у складі радянської делегації, поступаючи лише росіянам. Вони представляли Київ (А.К. Мартиненко, В.Й. Голуб, П.С. Сохань), Харків (Г.Й. Чернявський, Г.М. Попов), Одесу (А.Д. Бачинський, М.Д. Дихан), Львів

(В.П. Чорній), Донецьк (М.І. Туривненко), Рівне (А.І. Черній), Кам'янець-Подільський (А.О. Копилов).

Тематика доповідей, в основному, відповідає тематиці дисертаційних досліджень авторів: були порушені теми міжнародного становища Болгарії після 1878 р., історії Болгарії епохи соціалізму, історії болгарського населення в Україні. Окрім того, три доповіді були присвячені історії становлення та розвитку болгаристики.

Участь українських істориків у Першому міжнародному конгресі з болгаристики у Софії в 1981 р., у цілому, показала серйозні досягнення вітчизняної історичної болгаристики та сприяла зростанню її міжнародного авторитету.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бачинский А. Участие болгарских трудящихся Украинских придунайских земель в борьбе народов СССР против фашистских захватчиков в период Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.) / А. Бачинский // Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т. 1. Ч. 4 Кн.] 2. Социални и революционни движения в България: Работническо, комунистическо и селско движение / Състав. Бойко Киряков; Ред. Татьяна Колева. – 1983. – С. 412–419.
2. Голуб В. Ведущая роль рабочего класса Народной Республики Болгарии в создании материальной базы социализма (60-е годы) // Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т.1.Ч.] 2. Българската държава през вековете: България в международните отношения след 1878 година: Социалистическа България / Състав. Валери Кацунов; Ред. Цветана Тодорова, Мито Исусов. – 1982. – С.414–432.
3. Давидова С. Книги за първия международен конгрес по българистика / С. Давидова // Исторически преглед. – 1981. – Кн.6. – С.136–139.
4. Дыхан М. Участието на българските политемигранти в социалистическото строителство в Украйна през 1924–1929 г. / М. Дыхан // Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т. 1. Ч. 4 Кн.] 2. Социални и революционни движения в България: Работническо, комунистическо и селско движение / Състав. Бойко Киряков; Ред. Татьяна Колева. – 1983. – С. 439–454.
5. Копылов А. К вопросу о функциях комитетов Отечественного фронта непосредственно после 9 сентября 1944 г. // Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т.1.Ч.] 2. Българската държава през вековете: България в международните отношения след 1878 година: Социалистическа България / Състав. Валери Кацунов; Ред. Цветана Тодорова, Мито Исусов. – 1982. – С.383–388.
6. Людмила Тодорова Живкова // Исторически преглед. – 1981. – Кн.3-4. – С.259–260.
7. Мартыненко А. Позиция России в отношении государственного суверенитета Болгарии после Освобождения // Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т.1.Ч.] 2. Българската държава през вековете: България в международните отношения след 1878 година: Социалистическа България / Състав. Валери Кацунов; Ред. Цветана Тодорова, Мито Исусов. – 1982. – С.46–57.
8. Попов Г. Болгаристика в Харьковском университете / Г. Попов // Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т. 1. Ч. 3 Кн.] 2. История и съвременно състояние на българистиката / Състав. Буни Огнянов; Ред. Кр. Шарова и др. – 1982. – С. 36–43.
9. Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т.1.Ч.] 1. Българската държава през вековете: Средновековна бълг. държава: Бълг. държава през епохата на капитализма / Състав. Валери Кацунов; Ред. Васил Гюзелев, Цветана Тодорова. – 1982. – 596 с.
10. Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т.1.Ч.] 2. Българската държава през вековете: България в международните отношения след 1878 година: Социалистическа България / Състав. Валери Кацунов; Ред. Цветана Тодорова, Мито Исусов. – 1982. – 623 с.
11. Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т. 1. Ч. 4 Кн.] 1. Социални и революционни движения в България: Национално-освободителни движения XV–XX век / Състав. Бойко Киряков; Ред. Мито Исусов и др.. – 1982. – 653 с.

12. Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т. 1. Ч. 4 Кн.] 2. Социални и революционни движения в България: Работническо, комунистическо и селско движение / Състав. Бойко Киряков; Ред. Татяна Колева. – 1983. – 484 с.
13. Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т. 1. Ч. 3 Кн.] 1. История и съвременно състояние на българистиката / Състав. Буни Огнянов; Ред. Кр. Шарова и др. – 1982. – 316 с.
14. Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т. 1. Ч. 3 Кн.] 2. История и съвременно състояние на българистиката / Състав. Буни Огнянов; Ред. Кр. Шарова и др. – 1982. – 320 с.
15. Сохань П. Творческий вклад БКП в теорию и практику сотрудничества стран социализма // Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т.1.Ч.] 2. Българската държава през вековете: България в международните отношения след 1878 година: Социалистическа България / Състав. Валери Кацунов; Ред. Цветана Тодорова, Мито Исусов. – 1982. – С.498–507.
16. Туривненко Н. Деятельность общественных организаций в СССР и Болгарии и их роль в развитии Советско-Болгарского сотрудничества (1944–1948 гг.) // Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т.1.Ч.] 2. Българската държава през вековете: България в международните отношения след 1878 година: Социалистическа България / Състав. Валери Кацунов; Ред. Цветана Тодорова, Мито Исусов. – 1982. – С.561–569.
17. Черний А. Социалистическая индустриализация Народной республики Болгарии (1948–1958) // Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т.1.Ч.] 2. Българската държава през вековете: България в международните отношения след 1878 година: Социалистическа България / Състав. Валери Кацунов; Ред. Цветана Тодорова, Мито Исусов. – 1982. – С. 373–382.
18. Чернявский Г. Становление болгаристики в СССР (1917–1945 гг.) / Г. Чернявский // Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т. 1. Ч. 3 Кн.] 1. История и съвременно състояние на българистиката / Състав. Буни Огнянов; Ред. Кр. Шарова и др. – 1982. – С. 293–313.
19. Чорний В. Развитие исторической болгаристики в Украинской ССР / В. Чорний // Първи международен конгрес по българистика. София, 23 май – 3 юни 1981: Докл.: [Т. 1. Ч. 3 Кн.] 2. История и съвременно състояние на българистиката / Състав. Буни Огнянов; Ред. Кр. Шарова и др. – 1982. – С. 27–35.
20. Чуждестранна българистика през ХХ век: Енциклопедичен справочник. – София: Академично издателство "Проф. Марин Дринов", 2008. – 796 с.

SUMMARY

This article analyzes the level of representativeness of Ukrainian historical science in the First International Bulgarian Congress in Sofia in 1981.

А. Л. СОКУЛЬСЬКИЙ

МОНУМЕНТАЛЬНА «БЖУТЕРІЯ»: ЗАПОРІЗЬКИЙ ВИМІР

Мова йтиме про візуальну субстанцію, яка формує і сприяє пізнанню внутрішнього і зовнішнього світу людини. Це пластика, тобто скульптура [лат. *sculptura*] – образотворче мистецтво, яке відображає світ у пластичних образах, що реалізуються в матеріалах, за допомогою яких передається життєва подоба явища, особистості, події.

Скульптурні твори виконуються із різних матеріалів, здебільшого це – мрамур, граніт або інші види гірської породи і відливають із металів: бронзи, чавуну, сталі, різних сплавів; твори дрібної пластики виконуються із благородних металів: золота, срібла, платини; вирізьблюються із дерева й кістки [1, 168].

Всі візуальні твори класифікуються за знаковим матеріалом.

Як галузь образотворчого мистецтва, твори тримірної композиції, поділяються на: балюстрадну скульптуру, декоративно-монументальну, кабінетну, круглу, дрібну, народну (з дерева, глини, кістки, соломи тощо), первинну, ритуальну, садово-паркову, меморіальну, статурну, малих форм та ін. [2, 457].